

“СРЕЦУ РЪЖЕН НЕ СЕ РИТА”

Известният фразеологизъм¹ **ритам срещу ръжен (ръжена)** означава **опълчвам се срещу много по-силен противник, срещу властудуващ²**. Той има и лексикални варианти – **ритам с бос крак ръжена³** и **ритам [с бос крак] тръна**. Вторият от тях е засвидетелстван в сатирата “Средство да нямаш врагове” на Иван Вазов: “Както всички умни хора, / аз не ритам тръна бос, / с големците се не бора / и им ставам сявга мост.”⁴

Този фразеологизъм води началото си от пословицата **срещу ръжен не се рита⁵**, която означава **безсмислено е да се води борба с много по-силен противник⁶** и която се употребява и у нас (например в Нови пазар се използва нейният вариант **среще ръжен бос ни сь рѹтъ⁷**).

Пословицата **срещу ръжен не се рита** е преминала в нашия език чрез преводите на Св. Писание⁸. По-долу ще изясним нейния произход.

Тази пословица води началото си от съвсем конкретен факт, свързан с живота на селяните. Волът със своето ритане срещу остена докарва по-голяма беда за себе си. Оттук в класическите езици се появява пословицата **срещу ръжен (или остен) не се рита⁹**.

Интересуващата ни пословица е засвидетелствана на няколко места в старогръцката литература.

1. Пиндар (ок. 518 г. пр. Хр. – ок. 442 г. пр. Хр.) я употребява във II питийска ода (стихове 94 и 95), вж. **ποτὸ κέντρον δέ τοι / λακτιζέμεν τελέθει / βλισθηρᾶς οἰμῶς** (стихове 94 – 96)¹⁰, бълг. **а несъмнено срещу ръжен / да риташ е / хлъзгав път¹¹**.

2. Есхил (525 г. пр. Хр. – 456 г. пр. Хр.) я използва в своята трагедия “Агамемнон” (стих 1624), вж. **πρᾶς κέντρα μᾶ λάκτιξε, μᾶ παίσας μοῦᾶς¹²**, бълг. **Не дигай крак срещу ръжен, опасно е!¹³**

3. Еврипид (484 г. пр. Хр. – вер. 406 г. пр. Хр.) я включва в своята трагедия “Вакханките” (стих 795), вж. **Θύοιμ’ ἀ#ν αἶτ, μῆλλον η# θυμούμενος / πρᾶς κέντρα λακτίζοιμι, θνητᾶς ÷ ν θε, .** (стихове 794 – 795)¹⁴, бълг. **Аз жертва богу бих принесъл, смъртен съм, / срещу ръжен не ритам в заслепление!**¹⁵

В гръцкия вариант на пословицата съществителното име **κέντρον** може да бъде употребено в единствено или в множествено число. Форма, съдържаща думата в единствено число (**κέντρον**), е засвидетелствана от Пиндар, а форма с множествено число (**κέντρα**) – от Есхил и Еврипид (вж. примерите по-горе).

Латинският вариант на пословицата гласи **adversum stimulum calces** и буквално означава **против ръжен пети** (т. е. **против ръжен да вдигаш пети** или **против ръжен да риташ с пети**). Той е засвидетелстван от римския комедиограф Публий Теренций Афер (195 г. пр. Хр. – 159 г. пр. Хр.) в стих 78 от пиесата “Формион”, вж. **namque inscitiast, / advorsum stimulum calces**¹⁶, т. е. **тъй като е глупаво / против ръжен пети**¹⁷.

Гръцкият вариант на пословицата включва съществителното име **κέντρον**, което е многозначно. Сред неговите значения са и **жило, остен и ръжен**¹⁸. Измежду значенията на латинското съществително име **stimulus** ще посочим **жило, остен и ръжен** (заострен кол, който се забива в земята с острата си част нагоре, за да пречи на придвижването на вражеската конница)¹⁹.

Понятието за **заострен кол** в превода на Седемдесетте²⁰ се предава с различни съществителни имена – **μόσχος, κέντρον** и **βούκέντρον**. Ето всички случаи, в които са засвидетелствани тези съществителни имена:

Α. και μετα τουτον ανεστη σαμεγαρ υιος αναθ και επαταξεν τους αλλοφυλους εις εξακοσιους ανδρας εκτος μοσχων των βοων και εσωσεν αυτος τον ισραηλ (Съд. 3: 31; лат. **Post hunc fuit Samgar, filius Anath,**

qui percussit de Philistiim sexcentos viros vomere; et ipse quoque defendit Israel; църковнослав. **И по нѣмъ востѣ самегаръ сѣнъ дна» овъ:** и иъзвѣиноплемѣнникѣмъ шѣсть сѣтъмъ мже и раломъ воловымъ: и спасѣ и сѣи ѿла; бълг. След него дойде Самегар, Анатов син, който избива шестстотин души филистимци с волски остен; и той също избави Израиля.)²¹;

Б. **λογoi σοφων ως τα βουκεντρα** (Екл. 12: 11; лат. **Verba sapientium sicut stimuli**; църковнослав. **Словеса мѣдрѣхъ ѿкоже Зетнѣ волови**; бълг. **Думите на мъдреците са като остени**)²²;

В. **ωσπερ μαστιξ ιππω και κεντρον ονω ουτος ραβδος εθνει παρανομω** (Притч. 26: 3; лат. **Flagellum equo, et camus asino, et virga in dorso impudentium**, църковнослав. **ѿкоже ви чь коню и ѿстѣнъ Зслѣ;** та кѣ жѣ зъзъ иъзъи кѣ законпрестѣпнѣ; бълг. **Бич – за кон, юзда – за осел, а тояга – за глупци**);

Г. **και εγω ως тαραχη τω εφραιμ και ως κεντρον τω οικω ιουδα** (Ос. 5: 12; лат. **Et ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo domui Juda**; църковнослав. **ѿзъ же ѿкѣ матѣ жъ зѣфрѣмови и ѿкѣ Зетѣнъ до мѣ ѿдиноу**; бълг. **И ще бъда като молец за Ефрема и като червей за дома Иудин**);

Д. **που η δικη σου θανατε που το κεντρον σου αδη** (така! – в с. н. – И. Б.; Ос. 13: 14; лат. **Ego mors tua, o mors! morsus tuus ergo, inferne!**; църковнослав. **гдѣ прѣ твоѣ, смѣрте; гдѣ Зетѣнъ твой, ѿде**; бълг. **Де ти е, смърте, жилото? Де ти е, аде, победата?**).

Видно е, че в превода на Седемдесетте съществителното име **κέντρον** е многозначно. С оглед към разглежданата пословица трябва

да обърнем внимание на факта, че ако в св. Библия думата **κέντρον** означава **остен**, тя се превежда в църковнославянския превод по два начина – със съществителното име **Зсте`нъ** (остен) и със съществителното име **роже`нъ** (ръжен). Обстоятелството, че една и съща дума се превежда по два различни начина, е лесно обяснимо, тъй като в конкретния случай съществителните имена **остен** и **ръжен** са синоними. Съществителното име **остен** има две значения – 1. тънка тояга с железен остър връх на края за подкарване на едър рогат добитък (волове, крави, биволи); 2. мярка за пътя на слънцето по небосклона²³. Думата **ръжен** означава 1. вид желязна лопатка, с която разравят жарава; 2. прът, на който пекат набучено месо над жарава²⁴. И двете съществителни имена могат да означават **дълъг заострен дървен прът**.

В оригинала на Новия Завет интересувашата ни пословица е засвидетелствана само веднъж, вж. **σκληρόν σοι πρᾶς κέντρα λακτίζειν** (Деян. 26: 14)²⁵. В латинския превод тя обаче се открива на две места, вж. **durum est tibi contra stimulum calcitrare** (Деян. 9: 5; 26: 14). При това трябва да обърнем внимание, че в латинския превод на Новия Завет е налице именно **превод** на грц. **πρᾶς κέντρα λακτίζειν**, а не е използван вариантът, който се среща в комедията “Формион” на Теренций. В църковнославянския превод на св. Библия изразът също така е двукратно засвидетелстван (вж. **же`стоко ти` Зсть проти`вз рожнѣ пра`ти** в Деян. 9: 5; 26: 14). Нека да бъде посочен и фактът, че още в Острожката Библия, издадена през 1581 г., пословицата е засвидетелствана двукратно – вж. **жестокотѣ ѣсть проти`вз рожнѣ пра`ти** (Деян. 9: 5) и **жесто`котѣ ѣсть проти`вз ражнѣ** (така! – в с. н. – И. Б.) **пра`ти** (Деян. 26: 14)²⁶.

Разглежданата пословица е употребена в Новия Завет по отношение на Савел – бъдещия св. апостол Павел²⁷. Тя изразява упрек на Господ Иисус Христос към Савел. Ето как английският богослов Ф. В. Фарар тълкува значението на съществителното име **κέντρον** в репликата на Спасителя: “Що за ръжен е бил това? Против Савел не е имало видим ръжен, с изключение на този, който е тревожил съвестта му. Угризенията на съвестта, мъките от постоянните съмнения – всичко това е причинявало рани, свидетелстващи пред апостола, че той е вървял по лъжлив път.”²⁸

От гледна точка на текстологията интерес представлява начинът, по който се превежда съществителното име **κέντρον** в новобългарските преводи на пословицата, а също така и дали пословицата е засвидетелствана еднократно или двукратно в нашите преводи на Новия Завет. Тук привеждаме новобългарските преводи на пословицата и посочваме къде е употребена тя:

1. **м^чно ти ѝ да риташъ срещъ р^женъ** (Деян. 9: 5; 26: 14 в Неофитовия превод на Новия Завет)²⁹;

2. **не ти е лесно да риташъ срещ= остень** (Деян. 9: 5) и **жестоко ти е да риташъ срещ= остны** (Деян. 26: 14) (протестантски превод от 1871г.)³⁰;

3. **М=чно ти е да риташъ срещу остень** (само в Деян. 26: 14; ревизиран протестантски превод)³¹;

4. **Трудно е за теб да риташъ срещу остен** (Деян. 9: 5; 26: 14; превод на издателство ВЕРЕН)³²;

5. **Мъчно е за тебе да риташъ против ръжен** (Деян. 9: 5; 26: 14 в Синодалната Библия);

6. **М=чно ти е да риташъ срещу остень** (само в Деян. 26: 14; католическо издание на Новия Завет)³³;

7. **М=чно ти е да риташь срещу остень** (само в Деян. 26: 14; издание на Международната асоциация “Геденон”)³⁴.

И така, думата **кѣвтроу** от гръцкия оригинал на разглежданата пословица се превежда в новобългарските преводи на Новия Завет по два различни начина – със съществителното име **остен** и със съществителното име **ръжен**. Както посочихме, и двата начина са еднакво приемливи, защото думите **остен** и **ръжен** са синоними. Практиката на редица преводачи на Новия Завет, живели в различни епохи и превеждали Св. Писание на различни езици, също показва такова разнообразие. Тук ще приведем конкретни примери, като след всеки цитат посочваме в скоби как точно е преведено съществителното име **кѣвтроу** и в кой стих се среща то³⁵:

1. **трудно тебѣ иди противь рожна** (Деян. 9: 5; 26: 14; руски синодален превод; вж. рус. **рожон** – заострен кол, заострен прът)³⁶;

2. **тяжко тебѣ противь рожна иди** (Деян. 9: 5) и **нелъзя тебѣ противь рожна стоять** (Деян. 26: 14; превод на руски език на К. П. Победоносцев)³⁷;

3. **Трудно тобі проти рожна прати** (Деян. 9: 5) и **тяжко тобі проти рожна прати** (Деян. 26: 14; превод на украински език; вж. укр. **рожен** – заострен кол, заострен прът)³⁸;

4. **Trudno ci wierzgać przeciwko ościeniowi** (само в Деян. 26: 14; превод на полски език; вж. пол. **oścień** – остен)³⁹;

5. **it is hard for thee to kick against the pricks** (Деян. 9: 5; 26: 14; превод на английски език; вж. англ. **prick** – остен)⁴⁰;

6. **You hurt yourself by hitting back, like an ox kicking against its owner's stick** (само в Деян. 26: 14; съвременен английски превод; вж. англ. **stick** – остен)⁴¹;

7. **Il t'est dur de te rebiffer contre l'aiguillon** (само в Деян. 26: 14; екуменически превод на френски език; вж. фр. **aiguillon** – остен)⁴²;

8. **dura cosa te es dar coses contra el aguijyn** (Деян. 9: 5) и **dura cosa te es dar coces contra los agujones** (Деян. 26: 14; превод на испански език; вж. исп. **aguijon** – остен)⁴³;

9. **Cu greu îți este să lovești cu piciorul în bolduri** (Деян. 9: 5) и **Greu îți este să lovești în țepușă cu piciorul** (Деян. 26: 14; румънски синодален превод; вж. рум. **bold** – заострен кол, остен и рум. **țepușă** – заострен кол, остен)⁴⁴;

10. **Ti-ar fi greu sa arunci inapoi cu piciorul intr-un tepus** (Деян. 9: 5) и **Iti este greu sa arunci cu piciorul inapoi in varful unui tepus** (Деян. 26: 14; превод на румънски език)⁴⁵;

11. **Είμαι οδυνηρό να κλωτσάς στα καρφιά** (само в Деян. 26: 14; превод на новогръцки език; вж. новогръц. **карфі** – острие, гвоздей)⁴⁶;

12. **Кханилес си те ритис упрал ровли сувяса /остенос/** (само в Деян. 26: 14; превод на ромски език; значението е обяснено от преводача в скоби)⁴⁷;

13. **Üvendireye karşı tepmekle kendine zarar veriyorsun** (само в Деян. 26: 14; превод на турски език; вж. тур. **üvendire** – остен)⁴⁸;

14. **estas malfacile por vi piedbati kontraŭ la pikiloj** (само в Деян. 26: 14; превод на есперанто; вж. еспер. **pikilo** – бодил, образувано от корена на съществителното име **piko** – бод)⁴⁹.

Чрез преводите на Новия Завет тази пословица преминава и в други езици, например руски (**лезть** или **полезть на рожон; переть против рожна; идти против рожна**), украински (**лізти, перти** или **іти на рожен**) и английски (**kick against the pricks**).

И така, пословицата **срещу ръжен не се рита** е с античен произход – тя се среща още в текстове на Пиндар, Есхил, Еврипид и Теренций, но не се употребява във Ветхия Завет. Неточно е твърдението, че тази пословица води началото си от Новия Завет⁵⁰, но е вярно, че тя преминава в нашия език чрез новозаветните преводи. Това е само един от многобройните случаи, в които Новият Завет

оказва влияние върху обогатяването на фразеологията на българския език и на други езици.

БЕЛЕЖКИ

1. “Фразеологизмите са кратки завършени изречения или само изрази, чието значение не се съдържа в отделните думи, а е скрито някъде между тях.” (*Стефан Илчев. Фразеологизми. – Във: в-к “Народна младеж”, год. XXVII, бр. 68; С., неделя, 21 март 1971 г., с. 4, кол. 1*) Голям брой фразеологизми, употребявани в нашия език, водят началото си от Свещ. Писание. Ето някои от тях: **алфа и омега, валтасаров пир, вълк в овча кожа, за [една] паница леща, йерихонска тръба, каинов печат, козел отпущения, мана небесна, ни една йота, нося кръста си, трънен венец.**

2. *К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език. Т. II (О – Я). С., Издателство на БАН, 1975, с. 255.*

3. *Пак там, с. 255.*

4. *Иван Вазов. Събрани съчинения в 22 тома. Т. II – Лирика (1881 – 1885). С., Издателство “Български писател”, 1975, с. 221.*

5. *К. Ничева, С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова, посоч. съч., с. 255.*

6. *Речник на съвременния български книжовен език. Главен редактор акад. Стоян Романски. Т. III (Р – Я). С., Издателство на БАН, 1959, с. 129, кол. 1.*

7. *Българско народно творчество в дванадесет тома. Т. XII – Пословици, поговорки, гатанки. С., Издателство “Български писател”, 1963, с. 416.*

8. Произходът на пословицата не е посочен в *Речника на съвременния български книжовен език* (вж. бел. № 6 тук) и във *Фразеологичния речник на българския език* (вж. бел. № 2 тук).

9. *Български библейски речник*. Фототипно издание. С., Издава ДФ 7М “График”, s. a., с. 359, кол. 1 – 2.

10. *Pindari Carmina cum fragmentis edidit Bruno Snell*. Lipsiae, in aedibus V. G. Teubneri, MCMLIII, p. 70 (същото вж. и в *Pindari Carmina cum fragmentis. Pars I – Epinicia. Post Brunonem Snell edidit Hervicus Maehler*. Leipzig, BSB V. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1971, p. 70). Кратко тълкувание на тези Пиндарови стихове вж. във *Friedrich Mezger. Pindars Siegeslieder*. Leipzig, Druck und Verlag von V. G. Teubner, 1880, S. 61.

11. Преводът от старогръцки език е наш.

12. *Eschyle. Tome II (Agamemnon – Les Choéphores – Les Euménides)*. Texte établi et traduit par *Paul Mazon*. Paris, Société d’édition “Les belles lettres”, 1935, p. 69.

13. *Есхил*. Трагедии. Преведе в стихове от старогръцки проф. д-р *Александър Ничев*. С., Издателство “Народна култура”, 1967, с. 323.

14. *Euripidis Fabulae. Recognovit, Latine vertit [...] Theobaldus Fix*. Parisiis, Editore Ambrosio Firmin-Didot, MDCCCLXXVIII, p. 410, col. 1.

15. *Антични трагедии*. Превел в стихове проф. д-р *Александър Ничев*. С., Издателство “Народна култура”, 1977, с. 354.

16. *P. Terenti Afri Comoediae. Iterum recensuit Alfredus Fleckeisen*. Lipsiae, in aedibus V. G. Teubneri, MCMX, p. 166.

17. Преводът от латински език е наш.

18. *И. Х. Дворецкий*. Древнегреческо-русский словарь. Т. I (А – Л). М., Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958, с. 934, кол. 2. Тук посочваме само онези значения на съществителното име **кέντρον**, които имат отношение към разглежданата от нас пословица.

19. *И. Х. Дворецкий*. Латинско-русский словарь. М., Издательство “Русский язык”, 1976, с. 954, кол. 2.

20. Цитатите от превода на Седемдесетте привеждаме по текст, който може да бъде намерен на следния електронен адрес: <http://www.biblia.net.pl/septuaginta/> (в това електронно издание текстът е без надредни знаци); цитатите от латинския превод на Свещ. Писание – по изданието *Biblia Sacra juxta Vulgatae exemplaria et correctoria Romana*. Denuo edidit [...] *Aloisius Claudius Fillion* [...]. Paris, Librairie Letouzey et Ané, s. a.; цитатите от църковнославянския превод на Св. Писание – по *Библия*. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета на църковнославянском языке с параллельными местами. М., Российское библейское общество, 1997; цитатите от новобългарския синодален превод на св. Библия – по *Библия сиреч Книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия Завет*. С., Издава Св. Синод на Българската Църква, 1982 (това издание възпроизвежда изданието от 1925 г., но с осъвременен правопис).

21. В някои трудове се посочва, че съществителното име **ръжен** се среща и в 1 Царств. 13: 21 (вж. например *В. П. Вихлянцев*. Библейский словарь к русской канонической Библии Синодального перевода 1816 – 76 гг. Москва, Коптево, 2. 11. 84 – 31. 3. 94, с. 227; текстът може да бъде намерен на следния електронен адрес: <http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/4515/>). Ето този стих според използваното от нас издание на 70-те: **και ην ο τρυγητος ετοιμος του θεριζειν τα δε σκευη ην τρεις σικλοι εις τον οδοντα και τη αξινη και τω δρεπανω υποστασις ην η αυτη** (лат. **Retusae itaque erant acies vomerum, et ligonum, et tridentum, et securium, usque ad stimulum corrigendum**; църковнослав. **И притѣпѣшася всѣ Зръдїа прїспѣвшей жѣтвѣ, сѣкиры и серпы, поправленїа же ѣма не высть; бълг. синод. прев. колчем се нащърбяваше острието на палешниците, черяслата, вилите и брадвите, или пък трябваше да се наострят остените).**

22. В някои пособия не е посочен стихът Екл. 12: 11 (вж. *В. П. Вихлянцев*, посоч. съч., с. 227).

23. *Речник на съвременния български книжовен език*. Главен редактор акад. *Стоян Романски*. Т. II (Л – П). С., Издателство на БАН, 1957, с. 394, кол. 2. А ето и значението на съществителното име **остен** според *Найден Геров*: “Тояга с бодел на върха за каране волови” (*Найден Геров*. Речник на българския език. Фототипно издание. Ч. III (Л – О). С., Издателство “Български писател”, 1977, с. 392, кол. 1).

24. *Речник на съвременния български книжовен език*, т. III (Р – Я), с. 129, кол. 1. *Найден Геров* посочва следните значения на съществителното име **ръжен**: “1. Желязна лопата, с която ринат огън; ватрал, кация, кункувалка, ожег; 2. Железен, дървен прът, на който с въртене над огън пекат натикнато на него месо; въртел, шиш, рожа; 3. В мн. **ръжни**: пречките, пръчките на рикла” (*Найден Геров*. Речник на българския език. Фототипно издание. Ч. V (Р – Я). С., Издателство “Български писател”, 1978, с. 94, кол. 1).

25. Цитатите от оригинала на Новия Завет привеждаме по *Novum Testamentum Graece et Latine. Utrumque textum cum apparatu critico imprimendum curavit D. Eberhard Nestle novis curis elaboravit Erwin Nestle. Stuttgart, Privilegierte Württembergische Bibelanstalt, 1930* и ги сравняваме с двуезичното издание *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ. Το πρωτότυπο κείμενο με μετάφραση στη δημοτική. ΑΘΗΝΑ, Βιβλική εταιρία, 1989*.

26. Библиа сирѣѣ Книгы вѣтхаго и новаго заветѣ, по ѣзыкѣ словенскѣ. Фототипическое переиздание. Москва – Ленинград, Слово-Арт, 1988.

27. Кратки наблюдения във връзка с този случай вж. в *Хр. Попов*. Ръководство за изясняване Четириевангелието и книга “Деяния апостолски”. Фототипно издание. С., Синодално издателство, 1991, с. 463.

28. *Ф. В. Фарраръ. Жизнь и труды св. апостола Павла. Переводъ [...] Священника М. П. Оувейскаго. С.-Петербургъ, Изданіе П. П. Сойкина, 1905, с. 152, бел. № 1 под л. Преводът от руски език е наш.*

29. *НОВЫЙ ЗАВѢТЪ ГОСПОДА НАШЕГѦ ИСУСА ХРИСТА. сегд̀ Но̀во превѐденный њ СлавенскагѦ на Болгарскій ѡзыкѡ Этѡ НЕОФХТА`їеромона`ха П. П. Ры`лца. [...] Въ СМХРН`Б. Въ тупогра`фїи А. Дамїа`нова, и содрѣ`жества, 1840.*

30. *Библия сирѣчь Священно-то Писаніе на Ветхый и Новый Завѣтъ, Вѣрно и точно прѣведено отъ първообразно-то. Цариградь, Въ Книгопечатниц=-т= на А. Х. Бояджіяна, 1871.*

31. *Новиятъ Заветъ на нашия Господъ Исусъ Христосъ и Псалмитѣ. Точно споредъ оригинала. С., Придворна печатница, 1938.*

32. *Новият Завет на Господ Исус Христос. Трето преработено издание. С., Издателство ВЕРЕН, 1994.*

33. *Светото Евангелие на нашия Господъ Исусъ Христосъ. Точно споредъ оригинала. Tipografica Pompei s.r.l. – Luglio 1990.*

34. *Новият Завет на нашия Господ и Спасител Исус Христос. The Gideons international. S. a. et l.*

35. Известно е, че св. Библия е най-превежданата и издавана книга в света. **Затова е невъзможно да дадем сведения от всички нейни преводи**, а се ограничаваме само с няколко примера, и то само на езици, използвани в Европа. Приведените примери обаче са достатъчно на брой и позволяват достигането до обосновани изводи.

36. *Новый Заветъ Господа нашего Исуса Христа въ русскомъ переводѣ. Перепечатано [...] съ 37-го Снодальнаго изданія. Прага, Изданіе Международнаго Комитета Христїанскихъ Союзовъ Молодыхъ Людей, 1922; Библия (Книги Священнаго Писанія Ветхаго и*

Новаго Завѣта каноническія). Въ русскомъ переводѣ съ параллельными мѣстами. Лондонъ – Чикаго – Берлинъ – Варшава – Петроградъ – Москва, Русское миссіонерское общество, 1923.

37. *Новый Заветъ Господа нашего Иисуса Христа* въ новомъ русскомъ переводѣ *К. П. Побѣдоносцева*. С.-Петербургъ, Синодальная типографія, 1906.

38. *Святе Письмо Нового Завету*. Мовою русько-українською переклали вкуш *И. А. Кулиш* и Д^р. *И. Пулюй*. Відень, Накладом Адольфа Гольцгаузена, 1903.

39. *Pismo Świąte Starego i Nowego Testamentu*. Poznań – Warszawa, Wydawnictwo Pallottinum, 1980 (текстът може да бъде намерен на следния електронен адрес: <http://www.silesia.pik-net.pl/biblia>).

40. *The New Testament of our Lord Jesus Christ*. Berlin, British and foreign Bible Society, 1909.

41. *Good News for Modern Man. The New Testament in Today's English Version*. New York, American Bible Society, 1966.

42. *La Bible. Nouveau Testament*. Traduction œcuménique de la Bible. Paris, Librairie Générale Française, s. a.

43. Текстът може да бъде намерен на следния електронен адрес: <http://www.biblia.com>.

44. *Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos*. București, Editura Inst. Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1951.

45. Текстът може да бъде намерен на следния електронен адрес: <http://www.bibleleague.ro/>.

46. *Η ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ* (вж. бел. № 25 тук).

47. *О Неево Завети амаре Делвеско о Исус Христос.* Преирингяс дасиканестар романес Сульо Метков. С., Издава Съюза на църквите на адвентистите от седмия ден в България, 1995.

48. *İncil Müjde. İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi.* İstanbul, Basım: Zafer Matbaası, 1991.

49. Текстът може да бъде намерен на следния електронен адрес:
<http://www.esperanto.nu/upsala/biblio>.

50. *Върбан Вътов.* Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. В. Търново, Издателство “Слово”, 2002, с. 361.

Статията е публикувана в сп. „Духовна култура”, год. LXXXIII (2003 г.), кн. 10, с. 12 – 17.